חיישקעס אונזערס

מיין געבוירן־שטאָט קראָליעווע

זכרונות – דריטער קאַפּיטל

• פון יהושע דובראָווסקי

אַ זעלבע שטעטלעך ווי קראָליעווע זיינען פאַראַן זייער אַ סך אין די ברייטע שטחים פון רוסלאַנד, אַזוי אַז דאָס שטעטל טיילט זיך לכאורה נישט אויס פון די אַנדערע הונדערטער רוסישע שטעטלעך. אָבער דאָך איז קראָליעווע געווען אַנדערש וואָס שייך אידן און אידישקייט אין מיינע קינדער־יאָרן – אין די פינצטערסטע דרייסיקער יאָרן אונטער דער ממשלה פון יאָסיף סטאַלין ימח שמו.

כ׳וויל דאָ דערמאָנען בקיצור אייניקע הויפּט־שטריכן פון דער אַנדערשקייט: אין יענע ערגסטע יאָרן האָבן געלעבט פון די ישיבה־בחורים פון דער איינציקער געהיימער ליובאַוויטשער ישיבה אין רוסלאַנד; אין שטעטל זיינען געווען דריי פרומע אינגעלעך, וועלכע האָבן געהאַט פּיאות, געלערנט תורה און זיינען נישט געגאַנגען אין דער רוסישער „שקאָלע״, ווי אויך לפּי־ערך אַ גרעסערע צאָל שומרי־שבת אין פאַרגלייך מיט אַנדערע אַזעלכע אידישע ישובים אין יענע סטאַליניסטישע יאָרן.

ווי מיר געדענקט זיך, האָט מען דעמאָלט משער געווען די אידישע באַפעלקערונג אויף אָרום דריי טויזנט נפשות. די צאָל פון דער גאַנצער אַלגעמיינער באַפעלקערונג פון דער שטאָט, איז געווען אָרום דריצן טויזנט. אין דעם סאָווטישן „סדר־מסודר״ האָט די שטאָט געהערט צו אַ באַשטימטן ראַיאָן און צו אַ גרעסערן אָבלאַסט. די הויפּטשטאָט פון קראָליעווער ראַיאָן איז געווען די שטאָט סומי, און אין אָבלאַסט – די שטאָט טשערניגאָוו. פון מיינע קראָליעווער קינדער־יאָרן געדענק איך די נעמען פון אַ היפּשער צאָל שטעטלשע אידן, ווי אויך זייער אויסזען. עס זיינען דאָרט געווען עטלעכע אידישע קרעמער, שמידער און אַנדערע בעלי־מלאכה. געווען דאָרט אַ פּאָר אידישע דאָקטוירים און קראַנק־שוועסטער.

אַ פּראָמינענטן אָרט אין שטאָט האָט פאַרנומען דער אידישער איינציקער פאָטאָגראַפער, אָסטראָוו. אפשר איז ער דער עיקר געווען באַרימט דערפאַר, וואָס ער האָט געהאַט דעם זכות אַרומצופאָרן אויף אַ מאָטאָציקל; אויך דער איינציקער אין שטאָט. אַוודאי איז זיין חשיבות אויך געווען צוליב זיין אומנות: צו מאַכן אַ פאָטאָגראַפיש בילד – ווער רעדט נאָך אַ פיין משפּחה־בילד – איז נישט געווען אַ פשוטע מעשה אין דעמאָלסדיקן קראָליעווע. וועג מסתּמא איז געפאָרן צו פאָטאָגראַפירן עמיצן, האָט עס דער מאָטאָציקל זיינער געלאָזט וויסן דער גאַנצער שטאָט מיט זיין שאַרפן גערויש.

אין שטעטל זיינען אויך געווען צוויי סטאַבילע בעלי־עגלות. איך געדענק דעם נאָמען פונעם מער „באַרימט״ בעל־עגלה – מאיר וויניצקי, באַקאַנט אויך (און אפשר מער) ווי „מאיר חמץ״. פּשוט, ווייל ער פלעגט אין רעדן זיך אַלע וויילע שוועריי: „אַזאַ שטיק חמץ זאָל איך האָבן...״. די וועלכע האָבן געדאַרפט פאָרן מיט דער באַן, האָבן אים געוומען אָפּצופירן זיי און די פּעקלעך צו דער באַן־סטאַנציע. ער פלעגט אָפט טענה׳ן, אַז ער האָט מער נחת פון זיין אַלטינקן פערדל ווי פון זיינע יונגע קינדער... מיר האָט ער אַמאָל פאַרטרויט אַ „סוד״ (און איך האָב נישט געוואוסט צי ער זאָגט עס אויף קאַטאָוועס אָדער ערנסט), אַז זיין פערדל איז כמעט אינגאַנצן בלינד... אַיי, ווי פּירט ער פּאַסאַזשירן? נו, האָסטו אַ שאלה...

דעם נאָמען פונעם צווייטן בעל־עגלה געדענק איך נישט. אויב די צוויי אידישע בעלי־עגלות זיינען געווען פון די „אָמקע״ קבצנים אין שטעטל, איז אָבער געווען נאָך אַ דריטער בעל־עגלה, וואָס איז געווען נאָך אַ גרעסערער דלפון – אָרשאַנסקי. ער האָט זיך נישט אַרויפגעאַרבעט צו זיין אַ „נאַסטאָיאַשטשער״ בעל־עגלה און פירן משאות און פּאַסאַזשירן צו דער סטאַנציע. זעט אויס, אַז ער האָט מיט זיי נישט געקענט קאָנקורירן, איז ער געווען אַ וואַסער־פירער. וועגן אַ צענטראַלער וואַסער־לייטונג האָט אונדזער שטאָט אָפילו נישט גע׳חלום׳ט; אלא וואָס דען, עס זיינען אין שטעטל געווען אייניקע קרעמער, שמידער און אַנדערע בעלי־מלאכה. געווען דאָרט אַ פּאָר אידישע דאָקטוירים און קראַנק־שוועסטער.

אַ פּראָמינענטן אָרט אין שטאָט האָט פאַרנומען דער אידישער אייניקער פאָטאָגראַפער, אָסטראָוו. אפשר איז ער דער עיקר געווען באַרימט דערפאַר, וואָס ער האָט געהאַט דעם זכות אַרומצופאָרן אויף אַ מאָטאָציקל; אויך דער אייניקער אין שטאָט. אַוודאי איז זיין חשיבות אויך געווען צוליב זיין אומנות: צו מאַכן אַ פאָטאָגראַפיש בילד – ווער רעדט נאָך אַ פּאָטאָגראַפיש פלעגט אָפט טענה׳ן, אַז ער האָט מער נחת פון זיין אַלטינקן פערדל ווי פון זיינע יונגע קינדער... מיר האָט ער אַמאָל פאַרטרויט אַ „סוד״ (און איך האָב נישט געוואוסט צי ער זאָגט עס אויף קאַטאָוועס אָדער ערנסט), אַז זיין פערדל איז כמעט אינגאַנצן בלינד... אַיי, ווי פּירט ער פּאַסאַזשירן? נו, האָסטו אַ שאלה...

דעם נאָמען פונעם צווייטן בעל־עגלה געדענק איך נישט. אויב די צוויי אידישע בעלי־עגלות זיינען געווען פון די „אָמקע״ קבצנים אין שטעטל, איז אָבער געווען נאָך אַ דריטער בעל־עגלה, וואָס איז געווען נאָך אַ גרעסערער דלפון – אָרשאַנסקי. ער האָט זיך נישט אַרויפגעאַרבעט צו זיין אַ „נאַסטאָיאַשטשער״ בעל־עגלה און פירן משאות און פּאַסאַזשירן צו דער סטאַנציע. זעט אויס, אַז ער האָט מיט זיי נישט געקענט קאָנקורירן, איז ער געווען אַ וואַסער־פירער. וועגן אַ צענטראַלער וואַסער־לייטונג האָט אונדזער שטאָט אָפילו נישט גע׳חלום׳ט; אלא וואָס דען, עס זיינען אין שטעטל געווען אייניקע קרעמער, שמידער און אַנדערע בעלי־מלאכה. געווען דאָרט אַ פּאָר אידישע דאָקטוירים און קראַנק־שוועסטער.

אַ פּראָמינענטן אָרט אין שטאָט האָט פאַרנומען דער אידישער אייניקער פאָטאָגראַפער, אָסטראָוו. אפשר איז ער דער עיקר געווען באַרימט דערפאַר, וואָס ער האָט געהאַט דעם זכות אַרומצופאָרן אויף אַ מאָטאָציקל; אויך דער אייניקער אין שטאָט. אַוודאי איז זיין חשיבות אויך געווען צוליב זיין אומנות: צו מאַכן אַ פאָטאָגראַפיש בילד – ווער רעדט נאָך אַ פּאָטאָגראַפיש פלעגט אָפט טענה׳ן, אַז ער האָט מער נחת פון זיין אַלטינקן פערדל ווי פון זיינע יונגע קינדער... מיר האָט ער אַמאָל פאַרטרויט אַ „סוד״ (און איך האָב נישט געוואוסט צי ער זאָגט עס אויף קאַטאָוועס אָדער ערנסט), אַז זיין פערדל איז כמעט אינגאַנצן בלינד... אַיי, ווי פּירט ער פּאַסאַזשירן? נו, האָסטו אַ שאלה...

דעם נאָמען פונעם צווייטן בעל־עגלה געדענק איך נישט. אויב די צוויי אידישע בעלי־עגלות זיינען געווען פון די „אָמקע״ קבצנים אין שטעטל, איז אָבער געווען נאָך אַ דריטער בעל־עגלה, וואָס איז געווען נאָך אַ גרעסערער דלפון – אָרשאַנסקי. ער האָט זיך נישט אַרויפגעאַרבעט צו זיין אַ „נאַסטאָיאַשטשער״ בעל־עגלה און פירן משאות און פּאַסאַזשירן צו דער סטאַנציע. זעט אויס, אַז ער האָט מיט

פּרטים פון לשון

און אויך: מכח די צען זין פון המן הרשע, און זייער גורל אויף... אידיש

קאַפּיטעלעך אידיש (ו)

פון הירשע=דוד כ״ץ, ווילנע

אהבת הלשון איז אַ שיינע מידה, און בתוכה: קשיאלעך וועגן פּרטי=פּרטימלעך

חיים פערל, אַ זיבן=און=צוואַנציק יאָריקער איד אין אַ חרדיש־חסידישער סביבה אין אַמעריקע, איז אַ לייענער מיט אַ שאַרפן חוש פאַר שפּראַך, אַ שפּירעוודיקן אויער, און אַ פּרטי=פּרטימדיקן אינטערעס אויך צו די „קלייניקייטן״ פון טאָגטעגלעכן לשון. דעם מושג „קלייניקייטן״ ברענגען מיר דאָ טאַקע מיט די ענגדזנפּונקטלעך, מחמת דעם וואָס אין הלכות הלשון זיינען קיין נישטיקייטן בפּירוש ניט בנמצא, מחמת יעדע קליינקע וואַריאַציע, יעדער שינוי קל האָט עפּעס אַ באַדייט, ניט שייך צי עמעצער האָט זיך דערווייַלע דערגרונטעוועט צום מהות פון דער זאַך, צי נאָכניט. צומאָל וווייזט זיך אַרויסט, אַז אַ קשיאלע אויף אַ קלאַנג, אָדער וואַרט, אָדער נואַנסל פון אַ באַדייטונג, לאָזט זיך אַוועקמאַכן מיט אַזאַלכע השגות ווי „סתם״ אָדער „ס׳איז אַלץ די זעלבע זאַך״. לא דובים ולא יער. ניטאָ אין הלכות לשון קיין „זעלבע זאַכן״. איי, צומאָל בלייבט מען שטיין בייַ אַ טעם הכמוס אָדער אַ שטיק „תיקו״ וואָס וואַרט אויף זיין גואל, דאָס איז דאָך עפּעס אַנדערש אינגאַנצן.

דערווייַלע מעג מען דאָ און דאָרטן קומען מיט השערות און איינפאַלן. דער עיקר, זאָל קיינער ניט מיינען אַז מ׳גייט דאָ אין „קאַפּיטעלעך״ וואָס אין „זשורנאַל״ קומען מיט אַוועלכע ניט איז „אַבסאָלוטע אמתן״. לא מיט אַן אלף. פאַרקערט, מ׳קומט מיט אַ וואַרט און מ׳וואַרט פון אייך טייערע לייענער, צו הערן א י י ע ר וואַרט. און אין אונדזער „זשורנאַל״ איז דאָך אַ וואַרט מיט אַ וואַרט עלול זיך צו טרעפן (ס׳איז ניט קיין טורא בטורא...).

חיים פערל אונדז בזה הלשון געענטפערט, אַז מיר האָבן בייַ אים געבעטן, ער זאָל אַזוי גוט זיין אָנשרייבן אַ קאַפּ וועגן זיך אַליין:

„וואָס אַשטייגער ווילט איר הערן איבער מיר? איך בין פונעם מענטשלעכן מין און בין אויך פאַרוואָרפן דאָ אין דער מילך=וועג גאַלאַקסיע. אַ חסיד; נישט וואָס טוט אַלצדינג לפּנים משורת הדין, נאָר דער היינטיקער סאָרט. כ׳בין פון דער קליינער כת, וואָס אויסערן עצם רעדן אידיש האָבן זיי אויך אַ שטיקל ליבשאַפט צו דער שפּראַך. דערביבער ליינען איך דעם „אַלגעמיינעם זשורנאַל״ און אַביסל אַלטע אידישע ביכער.

„כ׳האָב אַ שטאַרקע הנאה און גלוסטעניש צו לייענען א גוט שטיקל, און אויב ס׳איז תוכנדיק און נישט פלאַך, איז געוואַלדיק. אָבער ליידער איז ממש כמעט נישטאָ וואָס צו לייענען אין די היימישע אידישע צייטונגען. כמעט קיינער האָט נישט דעם אמתן חוש, אָדער על כל פּנים נישט אויסגעאַרבעט דעם טאַלאַנט צו שרייבן אַ גוט שטיקל. וועט רעדט נאָך פון אמתן תוכן, פון חכמה, וויסנשאַפט א.ד.ג. דאָס איז דאָך פשוט נישט בנמצא. סך=הכל טוט מען עפּעס טראַנסלירן אָדער העכסטנס אַראָפּשרייבן וואָס מען טראַכט אויף אַ פשוטן, פלאַכן אופן, אָבער שרייבן פשוט לשם שרייבן, שיין און באַטעמט, אָדער וואַרפן זיך מיט היסטאָריע, ידיעות, שיינע אַנעקדאָטן וכדומה, דאָס זעט מען נישט בדרך כלל ביים היינטיקן ציבור. און דעריבער וועט מ׳לייענט אין ׳אַלגעמיינעם זשורנאַל׳ אַ שיין געשריבענע זאַך, איז דאָס כמים קרים על נפש עייפה ורעבה.״

נאָך אָטאָ דער (שיין=געשריבענער!) הקדמהלע, גייט ר׳ חיים פּערל אַריבער אויף זיינע פראַגעס כדלהלן:

• ווי דאַרף מען שרייבן: „שיער״ ניט פאַרגעסן, אָדער „שיר״ אָדער „שיעור״?

„שיר״ אָדער „שיער״ אָבער ניט „שיעור״. אויף אַ „שיעור״ גייט מען זיך צולערנען. דערצו איז עס „אָן אַ שיעור״; פונעם באַדייט „אָן אַ מאָס״ אָדער „אָן אַ באַגרענעצונג״ איז אויסגעוואַקסן דער פשוטדיקער באַדייט: „אַ סך״, און שוין.

• אַ סך זאָגן, און טייל שרייבן „איעדער״ אָנשטאָט „יעדער״. צי איז דאָס אויסגעהאַלטן, צי איז דאָס מיט עפּעס אַנדערש ווי „יעדער״, צי איז דאָ אפשר אַ באַזונדערער באַדייט דערפאַר, עפּעס אַ קוועטש וואָס דער אלף גיט צו, צי איז דער אלף סתם אַרויסגעוואַרפענע טינט? די זעלבע פראַגע איז אויך „אַדורך״, קומט דאָס זאָגן עפּעס אַנדערש ווי „דורך״?

אַזוי און אַזוי איז גוט. מיר דאַכט זיך, אַז אין געראַדעזן לשון, איז עס אַ פראַגע פון דיאַלעקט. אין געשריבענעם לשון, דאַקעגן, איז אויסגעוואַקסן אַ שטיקל סטיליסטישער נואַנס: די נוסחאות מיטן אלף (אַיעדער, אַדורך) זיינען אַביסל מער ליטעראַריש, אַביסל מער סטיליזירט לתפארת. איז די טינט חלילה ניט קיין אַרויסגעוואָרפענע. מה דאָך, תפארת איז מעיקרא שיין.

נאָר אַז מ׳רעדט שוין פון „אַרויסגעוואָרפענע טינט״ גיט עס אַ וועג אַרײַן אין גאָר אַן אַנדער ענין: די אייביקע שפּאַנונג אין הלכות לשון צווישן „דעם קירצטן וועג״ און „דעם שענסטן וועג״. די עצם פראַגע, וועלכע פון צוויי נוסחאות איז שענער, איז ניט אָפּהענגיק אָן דער קורצקייט דווקא נאָר אָן אַ גאַנצער רייַ גורמים וואָס זיינען ניט אַלעמאָל אויבערויק קלאָר מיטן דרך הפשט. פאַר אַ סך מאדימים, איז „ניט געקוקט אויף דעם וואָס״ שענער וויי „טראָץ דעם״, און „כאָטש״ איז שענער פאַר זיי ביידע, מער אידישלעך=באַטעמט און באַהנט אין קאָלעקטיוון אידישן שפּראַכיקן באַוואוסטזיין.

• צוזאַמענגענומען, צוזאַמגענומען, צאַמגענומען?

דער ערשטער וואַריאַנט איז דער אָנגענומען=ליטעראַרישער, די אַנדערע הערט מען וואָסאַמאָל מער, בפרט ביים היימישן עולם, אַזוי אַרומעט, אַז אַדרבא, לאָמיר זיי בכבוד גדול אַרײַנפירן אויך אין היינטיקן געשריבענעם אידיש אין די קרייזן וואו זיי ווערן נאַטירלעך באַנוצט.

• וועגן „ניו יאָרק״: איינמאָל פאַר אַלעמאָל, צי קען מען מיר געבן צו פאַרשטיין, פאַרוואָס מען האָט באַשלאָסן צו שרייבן „ניו״ יאָרק מיט אַ יוד, אָנשטאָט „נו״ יארק. עס קען דאָך מאַכן אַ חילוק להלכה ווי אַזוי מ׳זאָל שרייבן אין דער כתובה.

וועגן לעצטן פונקט צוערשט: וואָס איז שייך צו דער כתובה, אָדער להבדיל אַ גט, וואו די הלכה איז שטאַרק מקפּיד, דאַרף מען פאַרשטייט זיך פרעגן בייַ אַ רב. טאַקע אין הלכות גיטין האָבן אַמאָליקע אשכנזישע רבנים זיך טיף אַרײַנגעטאָן אין פראַגן פון אידיש (נעמען פון מענטשן און ערטער) מיט אַ סך הונדערטער יארן צוריק. אויף אַזאַ אופן זיינען זיי געווען ממש די ערשטע פּאָרשער פון אידיש. דערוועגן וועט מירצעשען נאָך גיין די רייד אין די קאַפּיטעלעך אידיש.

דאַכטן דאַכט זיך אָבער פאָרט, אַז פונעם חילוק, לאָמיר אָנכאַפּן, צווישן „ניו יאָרק״ און „נו יאָרק״ וואָלט פונדעסטוועגן ניט אויפשוויימען אַוועלכע ניט איז פלאָנטערניש וואָס שייך דעם עצם אָרט. בפרט נאָך אַז מען איז מקפּיד מיטן „על נהרא האָדסאָן״...

טאָ פון וואַנעט שטאַמט טאַקע דער אויסלייג „ניו יאָרק״? עס שטאַמט פונעם ענגלישן אויסלייג NEW וואָס איז אַמאָליקע יאָרן אַרויסגערעדט געוואָרן טאַקע מיט אַ בפירושדיקן „יוד קלאַנג״ („יאָטיזאַציע״ בלשון הלינגוויסטן) נאָכן נון, ווי מען קען עס ביי הייניטקן טאָג נאָך הערן אַשטייגער ביי ענגלענדער און אַפילו טייל עלטערע אַמעריקאַנער.

אמת, אין מויל פון די ניו=יאָרקער איז דער יוד נעלם געוואָרן, אַזוי אויף ענגליש און אַזוי אויף אידיש. אויף אידיש איז אָבער דאָ נאָכווואָס צו באַמערקן: ביי פאַרמלחמהדיקע אידן, געבאָרענע אין מזרח אייראָפּע, דאָס הייסט אינעם מויל פון די אידיש ריידנדיקע אימיגראַנטן, האָט זיך בפירוש געהערט אַ יוד=קלאַנג אינעם „ניו״ (און דאָס אייגענע אין „ניו דזשערזי״, „ניו הייוון״ און „ניו מעקסיקאָ״ וכדומה). און דאָס גייט אַריינעט אין אַ פּרשה אידיש גופא: די אָפּטקייט פון „ווייכע״ („פאַלאַטאַליזירטע״) קאָנסאָנאַנטן אינעם אייראָפּעאישן אידיש, אַ פאָנעטישער פּרט וואָס איז אין דער גרעסטער מאָס נעלם געוואָרן ביי די אַמעריקאַנער געבאָרענע דורות אידיש ריידנדיקע אידן, ניט שייך אין וועלכער סביבה.

האָבן מיר אַ פאַל פון קאָנווערגענץ: סיי אויפן אָרטיקן ענגליש, סיי אויף אידיש, איז דער יוד=קלאַנג אין „ניו יאָרק״ מער=ווייניקער נעלם געוואָרן שיער ניט פאַר אונדזערע אויגן.

איז וואָס איז דערפון געדרונגען פאַרן געשריבענעם נוסח, פאַרן אויסלייג פונעם נאָמען פון דער שטאָט?

גאָרנישט מיט אַ גימל! פונקט ווי אויף ענגליש, איז אויף אידיש שוין דאָ אַ פעסטע אויסלייג=טראַדיציע פאַרן נאָמען פון דער שטאָט, וואָס שטאַמט אָפּעט פון אַן אַלטן היסטאָרישן אַרויסרייד און במילא פון אַן אַלטן היסטאָרישן אויסלייג אין דער מקור=שפּראַך (דאָ ענגליש).

און פאַרגעדענקען זיך דאַרף מען: דערפון וואָס אונדזער אידיש איז אַזוי מחיהדיק „פאָנעטיש״ (מ׳רעדט אַרויס אין אַ גרויסער מאָס אַזוי ווי מ׳שרייבט, לויט אַ גאַנץ שיינער קאָרעספּאָנדענץ פון אות און קלאַנג), קען מען אַרײַנפּאַלן אין אַ טעות און מיינען, אַז „אַלץ״ דאַרף זיין פאָנעטיש. ניין, אַלע געשריבענע שפּראַכן האָבן „איינגעבויט אין דער שרייב=סיסטעם גופא״ טראַדיציעס פון עלטערע צייטן, און די רעלאַטיוות סטאַבילקייט אין דער שרייבונג גיט צו אָן אַ שיעור מעגלעכקייטן פאַר גלאַטיק=געלונגענער קאָמוניקאַציע און בעת מעשה פאַרן נייטיקן סאָציאַלן פערספּעקטיוו.

די לייענער פונעם „אַלגעמיינעם זשורנאַל״ ווערן פאַרבעטן אַרײַנשיקן מיט עלעקטראָנישער פּאָסט („אי=מייל״) זייערע שאלות און ענינים מכח אידיש. מען בעט אַז די בריוולעך זאָלן זיין קורץ און צו דער זאַך, מ׳זאָל אומבאַדינגט שרייבן עטלעכע ווערטער וועגן זיך, און דער עיקר: נאָר און בלויז מיט אידישע אותיות (ניט „אידיש מיט לאַטיינישע אותיות״).

דער אַדרעס: dovidkatz@vilniusuniversity.net. צום באַדויערן איז ניט מעגלעך יעדן ענטפערן פערזענלעך און פאַרדערפאַר בעט מען אין פאָראויס מחילה.

די צען זין פון המן הרשע, און זייער גורל אויף אידיש

מיר האָבן נאָך קענען מיר זיך משער זיין, אַז די צען זין פון המן זיינען רשעים געווען, געראָטן אין טאַטן (אַריין) ממש. אָבער די פיגורן פון תנ״ך לעבן ווייטער אין דער פאַנטאַזיע פון פאָלק ניט אַלעמאָל לויטן פשט פון מקור. אָט צום ביישפּיל געדענקט עד=היום דער איד פון אַ גאַנץ יאָר קורחט עשירות, וואָס די חז״ל האָבן געדרשנט, ניט ווייניקער ווי זיין מרידהשקייט און רשעות. אויף אַ גביר אַ ניט איבערריק סימפּאַטישן זאָגן מיר דאָך: רייך ווי קורח...

וואָס דער נאָמען פון צווייטן זון פון המן, דלפון, איז פאַרבליבן אַ באַצייכענונג אויף אַן אָרעמאַן אַ שלימזל, אַ לא=יוצלח, איז לכאורה אַן אויסוואוקס פונעם „אריינגעלייענטן״ שורש „דל״ וואָס איז דאָך טייטש „אָרעם״. איז עס במילא אַריין אינעם משקל פון בעלן, גדלן, יחסן, עקשן וכו׳, און מיר זאָגן אויף אידיש אויף צוויי אַזעלכע אָרעמע לא=יוצלחס: דלפּנים. און אַ דלפּנס אַ ווייב, צי אַ פרוי וואָס איז אַליין נעבעך אַ לא=יוצלחטע, קען מען אויף אידיש אַפּילו אָנרופן אַ: דלפּנטע.

דערנאָך גייען עטלעכע נעמען וואָס זיינען שיער ניט אויפן משקל פון תנ״כישע נעמען סתם, און זיי זיינען ניט איבעריקס געבליבן „אָביעקטן״ פאַר דער שפּעטערדיקער פאָלקס=פאַנטאַזיע, למשל: אדליא, אריסי, אריבי.

די לענגערע מער „קאָמיש=קלינגענדיקע״ נעמען זיינען אָבער געבליבן פאַר אַ באַליבטן חומר פאַר שפּאַס און הומאָר, אין גייסט פון פורים ממש. דאָ גייען אָריין „פרשנדתא״, „פּרמשתא״, „אריתא״, ועל כולם: „ויזתא״.

אין אידיש פאָלקלאָר זיינען דאָס אַלץ פאַרבליבן וועדטער אויף פאַרשידענע נאָראַנים און שוטים און טיפשים, און ווען ניט ווען נעמען אויף שטובֿיקע חיות, געגעבענע אין אַ שפּאַסיקן גייסט. אַם סאָמע אַנטוויקלסטן אין אידיש פאָלקלאָר און סלענג איז פאַרשטייט זיך „ויזתא״. נאָר אַרומריידט אָטאָ דעם פונקט פאַסט בפירוש נאָר אום פורים.

איז איצט, רבותי, ׳עט מען דאַרפן אַפדעוךוף דערלעבן ביז איבעראָאָר פורים, כן יהי רצון. וד״ל.

www.dovidkatz.net
www.holocaustinthebaltics.com

אַ נדזער שטאָט האָט אין די גוטע יאָרן געהאַט דריי שוהלן: די „אַלטע״ שוהל, די „מאַרק״־שוהל און די „נייע״ שוהל. איך האָב נאָך באַוויזן צו דאַוונען ביז מיין נייַנטן יאָר אין דער אַלטער שוהל. די אַנדערע צוויי שוהלן האָבן די סאָוועטישע מחבלים אַוועקגעברויבט אין מיינע פרי־קינדישע נישט־פאַרגעדענקלעכע יאָרן. איך געדענק אָבער זייער גוט וועגן די „רויטע״ האָבן פאַרכאַפּט אַלטע שוהל דעם ערשטן טאָג שבועות. מסתּמא האָבן זיי בכיוון דורכגעפירט זייער רשעות׳דיקן אַקט אין דעם יום־טוב פון „זמן מתן תורתינו״.

אין מיין זכרון איז געבליבן איינגעקאַרבט דאָס ווייטיקדיקע אויבערלעבן דעם איבערגאַנג פון צעקרימטע העלדזער, געוועג גרייט צו אַטאַקירן מיט די שנאָבלען און געשיפּעט ווי שלענג (אַזוי האָט מען געזאָגט; איך האָב קיינמאָל נישט געהערט די שיפּעניש פון אַ שלאַנג).

דאָרט, אינמיטן אָזיערע, האָבן פונעם וואַסער אַרויסגעשטעקט עטלעכע אויסגעמוסטע, צעלעכערטע קלעצער. ביי מיר אין די אויגן זיינען זיי געווען אַ מאָדנע דערשיינונג, ווי געהיימניספולע וועזנס וואָס קריכן אַרויס פונעם וואַסער. אין מיין אינגלשן מוח איז מיר אויסגעקומען זייער חידוש׳דיק זייער דויערנדיקער קיום יאָר־אַיין, יאָר־אויס, טראָץ זייער פוילעניש. זיי זיינען אַזוי ווי נישט נתפּעל געווען פון די ווינטער־פרעסט, פון די זומער־היצן, און אַפילו נישט פון די גענג און אַנדערע ברואים, וועלכע פלעגן גריזשען די קלעצער.

איך האָב געהערט פון מיינע עלטערן, אַז אַט־די קלעצער זיינען אַן אויבערבלייב פונעם אַמאָליקן מקוה־בניין און דער אידישער באָד. איך האָב זיך אָבער קיינמאָל נישט דערוואוסט, ווי אַזוי און ווען די אָזיערע איז אויפגעקומען אויף דעם אָרט וואו ס׳איז געווען די מקוה. איך האָב אָבער אַליין ווי דערטאַפּט אַביסל דעם סוד, פאַרוואָס וועגן אַזוי פיל צום סאָמע היפּוכ׳דיקן מאָמענט אַראָפצופאַלן פלוצים אין אַ תהום פון טיפן צער און דערדריקונג. אין פרימאָרגן פון יענעם יום־טוב שבועות האָב איך מיט מיין טאַטן און זיידן געדאַוונט אין שוהל מיט אַ פול־יום־טוב׳דיקן געמיט, נישט האָבנדיק די מינדסטע אַנונג וועגן דעם באַלד־אָנקומענדיקן בראָך.

ס׳איז פונקט געווען אַ פראַכטפולער זוניקער טאָג. ס׳איז געווען אַזוי גוט אויפן האַרצן, באַזונדערס ביי אונדז קינדער, ווייל ווי אָרים ס׳איז געווען אונדזער בידנע חיונה – זיינען אָבער די שבועות׳דיקע מילכיקע מאכלים געווען אויסערגעווייניגלעך געשמאַק; אַ סעודה מיט וועלכער מיר האָבן זיך דערקוויקט און געוואַרט אויף דעם ... שיער נישט פון יאָר צו יאָר.

אָבער אינמיטן עסן די מילכיקע סעודה, איז צו אונדז אין הויז אַריינגעלאָפן ר׳ בצלאל דער „תהלים־זאָגער״. אַ בלייכער, אַ פאַרסאָפּעטער, מיט אַ האַלב־ווייַנענדיקן קול, האָט ער קוים פון זיך אַרויסגעריסן די ווערטער (וועלכע איך נישט פאַרגעסן):

פּאָרזעצונג אויף זייט צוויי